

NOGLE BEMERKNINGER

OM DE SAAKALDTE „HELLIGE HVIDE STENE“

AF

TH. PETERSEN

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER, 1905. NO. 8

AKTIETRYKKERIEET I TRONDHJEM
1906

NOGLE BEMERKNINGER

OM DE SAAKALDE "HELLIGE HVIDE STEN"

J. H. PETERSEN

DET KGL. NORSKE VIDEENSKABERS Selskabs Skrifter. 1905. No. 8

AKTIVITÆT I TRONDHØM

1906

Paa en antiquarisk Undersøgelserreise Sommeren 1904 lykkedes det mig paa Varø i Nærø Pgd. at erhverve for Trondhjems Museum en ornamenteret Marmorsten i Form af et søledannet Fodstykke, bærende et noget tykkere halvkugleformet Hoved. Det er et usædvanlig smukt Exemplar og første Gang beskrevet i Oldsagsamlingens Tilvækstfortegnelse 1904, Vidsk. Selsk. Skr. 1904, No. 3, S. 17—18. Denne Sten staar ikke isoleret, men slutter sig til en Række lignende, hvoraf de fleste som fundne paa Vestlandet tilligemed 2 fra Nordland opbevares i Bergens Museum. I det historiske Museum i Christiania findes desuden 2 fra Jæderen, hvoraf dog kun den ene er publiceret. Ogsaa i Sverige er der fundet flere lignende Stene, de saakaldte „stenkloten“, hvoraf de fleste dog i mere eller mindre Grad afviger fra de temmelig ensartede norske Former. Da Antallet af de her i Landet fundne Exemplarer nu er ganske betydeligt, og Oplysninger om de i senere Tid fremdragne er spredt i Oldsagsamlingernes Tilvækstfortegnelser, har jeg troet, at det ikke kunde være uden Interesse at fremlægge det indenlandske Materiale samlet i det Haab, at dette vil bidrage til yderligere at henlede Opmerksomheden paa disse merkelige Oldtidslevninger og maaske

Forkortelser:

- Aarsb. = Aarsberetning fra Foreningen til norsk Fortidsmindesmerkers Bevaring
 B. = Bergens Museum.
 B. u. N. = Bergens Museum uden Nummer.
 Chra. = Det historiske Museum i Christiania.
 Lorange = Samlingen af Norske Oldsager i Bergens Museum. Bergen 1876.
 N. Fornl. = N. Nicolaysen, Norske Fornlevninger. Kra. 1862.
 R. = O. Rygh, Norske Oldsager. Chra. 1885.
 T. = Trondhjems Museum (Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab).

lede til nye Fund af lignende Stene, hvoraf vistnok i Lighed med, hvad der var Tilfældet med Varøstenen, flere endnu fører en bortgjemt og ubemærket Tilværelse paa Landsbygden, kun kjendt af de nærmest boende. Hertil skal jeg da knytte nogle korte Bemærkninger om deres Alder og Udbredelse, og hvad der med nogen Grad af Sandsynlighed kan siges om deres Bestemmelse. Desværre kjender jeg kun af Selvsyn Varøstenen i T.hjems Museum. For de øvrige Stenes Vedkommende har jeg derfor for det meste maattet nøie mig med at gjengive, hvad der tidligere er publiceret, idet de opgivne ældre Maal i Alen og Tommer er omgjort til Centimeter; det er dog tilstrækkeligt for dette Øiemed. Jeg skylder Hr. Konservator Schetelig stor Tak for Oplysninger om de i Bergens Museum værende Stene og Besørgelse af Fotografier af 3 af de mest karakteristiske af disse.

1. Tu, Klep S. og Pgd., Stavanger A. Af skifrig, finkornet Kvartsit; Overfladen sterkt forvitret. En kort Søile med afrundet Top. 28 cm. høj og 22 × 25 cm. i Tvermaal. Har en Indknibning under den afrundede Overdel og derunder en smal, ophøiet Rand. Tvers over Fladen nedentil er en 6 cm. bred og 5 cm. dyb Rende. Stenen kan desuagtet staa opret. Fundomstændighederne ukjendte. B. 4891 (Aarsb. 1892, 123).
2. Jæderen, Stavanger A. Opbevares i det historiske Museum i Christiania. Ikke publiceret. (Meddelt af Hr. Amanuel G. Mørch).
3. Østvold, Høiland Pgd., Stavanger A. Af Marmor eller lys kvartsitartet Stenart. En kort Søile med tykkere halvkugleformet Hoved. 29 cm. høj, 26—29 cm. i Tvermaal. Fundet midt i en Gravhaug. B. 2727. (Aarsb. 1872, 64—65. Lorange 65.) Fig. 1.
4. Noreim, Sjernerø S., Nerstrand Pgd., Stavanger A. Af lys, kvartsitartet Stenart, der dog er noget skifret, hvorved dybe Sprækker er opstaaet tversover. En Søile med halvkugleformet Hoved, 42 cm. høj, hvoraf Foden 21 cm. Nedentil flad med en liden Afsats under det lidt tykkere Hoved, der

er ca. 26 cm. i Tvermaal. Stenen er fundet i en Haug, hvorfra Bergens Museum tidligere eier et Gravfund bestaaende af et med brændte Ben næsten fyldt Lerkar med sterkt udbugede, glatte Sider, der har været indesluttet i en liden Hellekiste. Blandt de brændte Ben fandtes en Guldfigerring delt i tre glatte Baand med mellemliggende riflede Traade (sml. Mont., Sv. forns. 353, R. 305.) B. 4747. (Aarsb. 1891, 126. Det ældre Gravfund, B. 1894 a—b, beskrives Lorange 69.) Fig. 2.

5. Noreim, Sjernerø S., Nerstrand Pgd., Stavanger A. Af hvid Marmor, mest lignende den i Urda, Pl. XIV, Fig. 13

afbildede (Bolstadstenen; se No. 7.) 30,5 cm. høj, Vidden 21,5—25 cm. Paa den ene Side er nogle uregelmæssig stillede skaalformede Fordybninger, ca. 2 cm. vide. Stenen skal for længere Tid siden være fundet i en Gravhaugs Kammer paa en anden Part af samme Gaard som No. 4. Chra. 16221.

(Aarsb. 1891, 90.)

6. Sundal, Ænes S., Kvinherred Pgd., S. Bergenhus A. Af Marmor. Cylindrisk Fod, rundt tilhuggen oventil. Fundet i en Gravhaug. B. u. N. (N. Fornl. 367. Lorange 113. Aarsb. 1896, 19.)
7. Bolstad, Evanger S., Vos Pgd., S. Bergenhus A. Af Marmor. En Søile med halvkugleformet Hoved. 32 cm. høj, 22,5—26 cm. i Tvermaal. Er fundet i en Bakke ovenfor Hu-

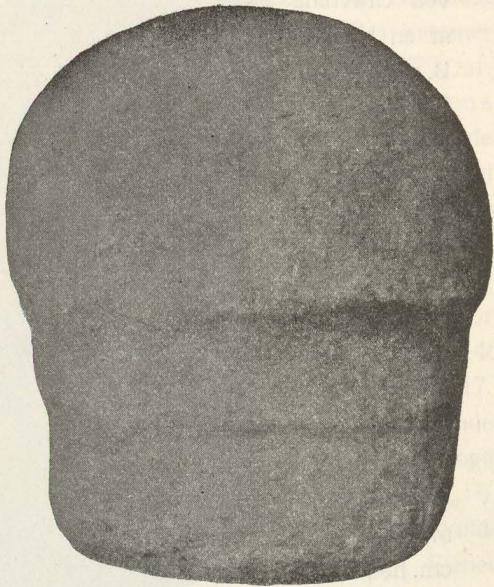

Fig. 1. Østvoldstenen. $\frac{1}{4}$.

sene. B. u. N. (Urda II, 355, afb. Pl. XIV, 13. N. Fornl. 395. Lorange 113.)

8. Nordre Haugland, Manger Pgd., S. Bergenhus A. Af Marmor. En kort Søile med halvkugleformet Hoved. 26

cm. høi, 29—

38 cm. i Tver-

maal. Fundet

noget før 1830

dybt i Jorden

under et Hus

ved Gravning

af en Kjelder.

B. u. N. (Urda

II, 356, afb.

Pl. XIV, 3. N.

Fornl. 402. Lo-

range 113.)

9. Møklebust,

Dale S., Ytre

Holmedal

Pgd., N. Ber-

genhus A. Af

Kvarts. En

kort Søile med

halvkuglefor-

met Hoved. 21

cm. høi, Tver-

maalet gjen-

nem Hovedet,

Halsen under

dette og nederst ved Foden henholdsvis 18,5, 16 og 17 cm.

Stenen fandtes 1859 i en Gravhaug, hvori ogsaa skulde være

fundet et senere forkommet „flettet Harnisk“, et Sverd af

Jern samt en ved N. Nicolaysens Nærvær paa Stedet i 1861

bevaret glat egformet Sten. (N. Fornl. 486. Lorange 113.)

10. Fosnes, Opstryn S., Stryn Pgd., N. Bergenhus A.

Fig. 2. Noreimstenen I. $\frac{1}{4}$.

- Af storkornet Kvarts. Af Form som de øvrige i Bergens Museum opbevarede Stene; svarer med Hensyn til Størrelse nærmest til No. 11. Under Foden er der indhulet en oval skaalformet Fordybning. Stenen fandtes under en Helle omtrent midt i en Røs. B. 4407. (Aarsb. 1886, 66.)
11. Loen, Loen S., Stryn Pgd., N. Bergenhus A. Af Marmor. Søileformet tilhugget med ujevn afrundet Top. Rundt Halsen gaar to ulige brede Fordybninger, og under Foden er udgravet et uregelmæssigt Hul. Den er 25 cm. høi og 18 cm. i Tvermaal nederst. 17 cm. fra Foden til Topstykkets Underkant. Stenen er fundet i en Gravhaug tæt ved Siden af et med en Helle dækket muret Gravkammer, hvori dog ikke fandtes Oldsager. B. 3311. (Aarsb. 1879, 231.)
  12. Hofsnes paa Ellingsøen, Borgund Pgd., Romsdals A. Af grov, graa Marmor. En Søile med halvkugleformet Hoved. En indhugget Rende under den buede Overdel. 25 cm. høi, hvoraf Søilen 10 cm. Hovedet 33 cm. i Tvermaal. Fundet i en Stenrøs ca. 100 Alen fra Søen. B. 4615. (Aarsb. 1889, 80.)
  13. Møklebust, Nordalen Pgd., Romsdals A. Af Marmor. En Søile med halvkugleformet Hoved. 43 cm. høi, 36,5—46 cm. i Tvermaal. Fundet i en Hustomt. B. u. N. (N. Fornl. 517.)
  - *14. Jørum, Sparbo Pgd., N. T. hjems A. Af Kvarts blandet med Lerskifer. En mod Midten indknebet Søile med et noget skjevt halvkugleformet Hoved. Skal have været ca. „ $1\frac{1}{4}$ Alen høi, $1\frac{1}{2}$ Alen lang og $\frac{3}{4}$ Alen bred.“ Der skulde kunne sees Spor af Meiselhug paa dens Overflade. Stenen fandtes af Klüwer i en Ager kaldet „Svarthullet“ eller „Storbakken“. (Liljegren och Brunius, Nordiska Fornlemningar XCI. Urda II, 356. N. Fornl. 648.)
  - *15. Ranem, Overhallens Pgd., N. T. hjems A. I sin haandskrevne Reise meddeler Schøning følgende: „I nu værende Prestegaard Grande . . . staaer en aflang-rundagtig Steen, af hvid Marmor eller Kalk-Steen. Den er hidført fra forrige Prestegaard Ranem, men har uden Tvil tilforn staaet paa den øverste Spidse af Kirken eller Choret's Gavl, hvorfra den er

nedfalden.“ (Det st. kgl. Bibl., gl. kgl. Saml. 2827.) Naar man bortser fra Schønings vistnok urigtige Antagelse, at Stenen har tilhørt Kirkens arkitektoniske Udsmykning, synes Stenarten og den aflang-rundagtige Form at tyde paa, at den maa henføres til den her omhandlede Klasse Mindesmerker. Skjønt under Tvil tager jeg den dog for Fuldstændigheds Skyld med i denne Opregning.

16. Varø, Nærø S. og Pgd., N. T.hjems A. Af Marmor. Søileformet Fodstykke med halvkugleformet Hoved. Den er 75 cm. høi og omtrent ligesaa vid i Tvermaal i den øvre Del. Fra Indknibningen mellem Hovedet og Fodstykket gaar der op fordybde Furer, som i rette Vinkler krydser hverandre i Toppen, hvor de dog synes noget afslidt, og langs Hovedets Nederkant er der en omgaaende Række af 12 dobbelte Buer. Stenen har tidligere staaet paa Tømten af en gammel Kirke, der formodentlig blev nedlagt og nedrevet i det 17. Aarhundrede, indtil den for nogle Aar tilbage blev

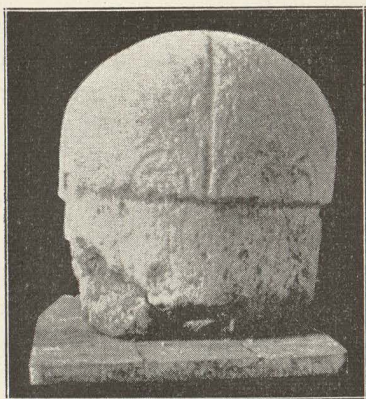
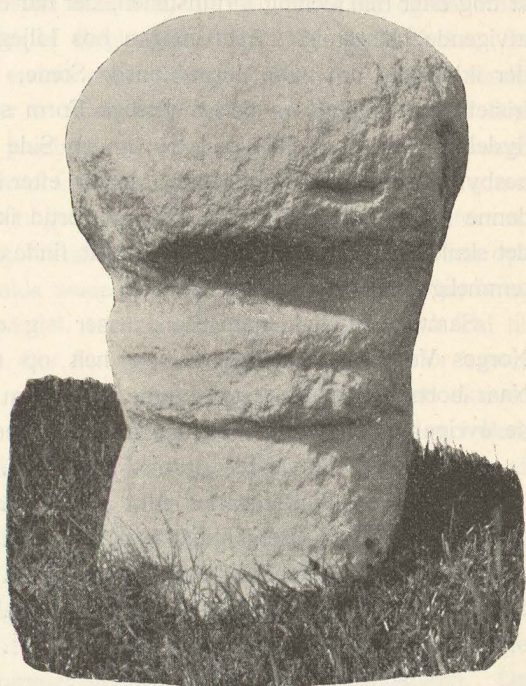

Fig. 3. Varøstenen. $\frac{1}{18}$.

- flyttet til et lige i Nærheden liggende Landhandleri ovenfor Dampskibsanløbsstedet. T. 7363. (T.hjems Vidsk. Selsk. Skr. 1904, No. 3, S. 17—18 og No. 4, S. 7.) Fig. 3.
17. Gjesfjorden, Herø Pgd., Nordlands A. Af Marmor. Søileformet Fodstykke med halvkugleformet Hoved. 31,5 cm. høi, 18,5 cm. i Tvermaal. 2 fordybde Furer er indhugne i Kors tvers over Hovedet. Stenen fandtes i en Gravhaug opstillet i det sydøstre Hjørne af et i denne værende næsten 4 m. langt Gravkammer bygget af Heller. Midt i Kammeret ved den østlige Ende laa en Bøilespænde, Originalen til R. 248.

- Straks østenfor Spænden laa 47 smaa Glasperler i Rad, en liden Sølvring og en endnu mindre Ring af Bronze. Der nævnes ogsaa Rester af et Jernsverd. Langs Kammerets Sider laa endel Klinknagler af Jern. B. 731. (Aarsb. 1868, 184. N. Fornl. 679. Lorange 113—114. Rygh, N. O., Text S. 12.)
18. Glein, Dønnæs S., Nesne Pgd., Nordlands A. Af Marmor. En Søile med halvkugleformet Hoved. 2 ophøiede Ringe rundt Fodstykkets øvre Del. I Toppen en svag For- dybning 89cm. høi, 42—50 cm. i Tvermaal. Har tidligere staaet paa Toppen af en meget stor Gravhaug, der dels benævnes Varhaug, dels Kongshaugen. Ved en Udgravning i Slutningen af 18. Aarhundrede bragtes Stenen bort fra sin Plads. I Haugens østre Del fandtes et stort Gravkammer bygget af Heller, og i dette skulde være fundet nogle ubrændte Ben, et Sverd og et Bidsel samt efter en anden Beretning ogsaa et Økseblad og 2 Jernhanker. B. u. N. (Klüwer i Vidsk. Selsk. Haandskriftsaml. 304, 4to. Krafts hist.-topogr. Beskr. VI, 435—36. Urda II, 352 ff. N. Fornl. 681. Lorange 113.) Fig. 4.

Fig. 4. Gleinstenen. $\frac{1}{10}$.

Af ovenstaaende Opregning vil det sees, at der kjendes i det hele 18 Exemplarer. Heraf er dog kun 16 fuldt sikre, idet de kun i skriftlige Kilder nævnte Stene fra Jørum og Ranem begge maa betegnes som tvilsomme. Dette gjælder jo i særlig Grad Ranemstenen, der kun kjendes fra Schønings ufuldstændige Beskrivelse, om jeg end som foran nævnt efter denne i Forbindelse med, at Stenen skriver sig fra et vistnok gammelt Kultussted, kan være tilbøielig til at sætte den i Klasse med de øvrige. Mere mistænkelig er dog efter min Mening Jørumstenen, der har et fra de andre noget afvigende Udseende. Afbildningen hos Liljegren og Brunius minder ikke lidet om visse naturdannede Stene, og man kunde være fristet til at antage, at den merkelige Form skyldtes Vandets Indflydelse, hvis man ikke paa den anden Side havde Klüwers Vidnesbyrd om, at der kunde sees Merker efter Meiselhug. Hvorvidt denne Iagttagelse er korrekt, kan imidlertid ikke kontrolleres, men det skulde maaske ikke være umuligt at finde den efter Beskrivelsen temmelig store Sten igjen.

Samtlige hidtil kjendte Stene viser sig at være fundne ved Norges Vestkyst, fra Jæderen og helt op til Nordre Helgeland. Naar bortsees fra de 2 tvilsomme fra Jørum og Ranem, fordeler de øvrige sig paa de forskjellige Amter saaledes:

Stavanger Amt	5
S. Bergenhus Amt	3
N. Bergenhus —	3
Romsdals —	2
S. Trondhjems —	0
N. Trondhjems —	1
Nordlands —	2

Skjønt Antallet af Exemplarer ganske vist med Tiden vil stige, er det vel sandsynligt, at de fremtidige Fund ikke i væsentlig Grad vil forrykke det Billede af de lokale Udbredelsesforhold, som ovenstaaende beskedne Statistik fremviser. Det sees heraf, at de 3 sydvestlige Kystamter, Stavanger Amt og de 2 bergenhusske, er talrigst repræsenteret. Denne Omstændighed tør være af Betydning ved en nærmere Undersøgelse af disse Stenes Oprindelse og Formaal.

Af de bevarede Exemplarer, hvorom nærmere Oplysninger fore-

ligger, er hele 8 fundne inde i Hauger eller Røser, medens 2 har staaet paa Toppen af en Haug. Desværre er, saavidt vides, samtlige disse Hauger udgravne af Usagkyndige, saa at Materialet til Bestemmelse af Tiden, hvortil Stenene maa henføres, ikke paa langt nær er saa fyldigt og paalideligt, som man kunde have ønsket. Kun fra 2 Hauger er der bevaret Gravfund, hvoraf dog det ene er af særdeles Vigtighed, da det utvilsomt er samtidigt med den i Haugen fundne Sten. Om Stenen fra Gjesfjorden i Helgeland meddeles nemlig, at den stod inde i et Gravkammer, der ogsaa indeholdt den Spænde, der er Originalen til R. 248, nogle Perler, en liden Sølvring og en endnu mindre Ring af Bronze. Bestemmende for denne Gravs Alder er Spænden, der er en tidlig Form af den korsformede Type¹⁾, jevnbred og meget smal, endende i et svagt udviklet Dyrehoved, hvor Øine og Snude kun er antydnet ved smaa Knopper. Typologisk noget yngre er den af Montelius i Sv. forn. tidskr. IX, S. 223 Fig. 69 afbildede. Efter den af Montelius opstillede Chronologi skulde saaledes Spænden R. 248 kunne henføres til den senere Del af det 4. Aarhundrede eller med et rundt Tal til Tiden omkring 400 e. Chr. F. Ligesaa gammel maa derfor ogsaa den i samme Grav fundne Sten være. Det andet Gravfund skriver sig fra den Haug paa Noreim i Stavanger Amt, hvorfra den i Bergens Museum opbevarede Sten stammer (Fig. 2.) Det bestaar af et med brændte Ben næsten fyldt Lerkar med sterkt udbugede, glatte Sider, der har været indesluttet i en liden Hellekiste. Blandt de brændte Ben laa en liden Fingerring af Guld delt i 3 glatte Baand med mellemliggende riflede Traade. Ogsaa denne Gravs Alder lader sig med temmelig Nøiagtighed fastsætte. Fingerringe af denne Type forekommer nemlig jevnlig i Mosefundstiden. De ældre Former med kun 2 Baand optræder allerede i 3. Aarhundrede, og sammen med Sager fra det følgende Aarhundrede findes yngre Former med 3, 4 og flere Baand.²⁾ Saaledes foreligger en firedelt Ring i det bekendte Veienfund fra Ringerike, som ogsaa indeholder en Bøilespænde, der af Montelius henføres til det 4. Aarhun-

1) Spænden er defekt, idet Tverarmene med Endeknopper mangle; men om Spændens Form kan der dog ikke være nogen Tvil.

2) Sv. forn. tidskr. IX, 260 ff.

drede.¹⁾ Det kunde saaledes synes rimeligt at sætte denne Grav til Tiden omkring 350 e. Chr. F.; Gravformen tyder paa, at den ialfald neppe er yngre. Hermed er imidlertid ikke Stenens Alder fastsat, da der strengt taget ingen bevislig Forbindelse er mellem denne og Graven, men Sandsynligheden taler dog sterkt for, at de er samtidige. I Haugen paa Møklebust, N. Bergenhus A., skulde der være fundet et „Harnisk“ (formodentlig en Ringbrynje), et Sverd og en egformet Sten; denne sidste var i Behold ved Nicolaysens Nærvær paa Stedet i 1861. Endnu usikrere er den gamle Beretning om Gravfundet i den Haug, hvorpaa Gleinstenen (Fig. 4) har staaet (se ovf. S. 9). Efter denne synes Graven at maatte henføres til den yngre Jernalder, men den Mulighed ligger meget nær, at Stenen er ældre end Haugen og har faaet sin Plads paa denne, fordi den som en Levning fra Fortiden, hvortil der maaske endnu knyttede sig dunkle religiøse Forestillinger, fandtes særlig egnet til at krone Haugens Top og øge Gravmælets Hellighed. Sikre chronologiske Slutninger kan dog i ethvert Fald ikke drages af de 2 sidstnævnte Fund. Ogsaa af de i Sverige fundne Stene skriver adskillige sig fra Hauger eller Røser. Af de 15 Exemplarer, der nævnes af O. Hermelin i hans Afhandling i Sv. fornm. tidskr. II, 165 ff.²⁾ har jeg noteret 7, der skal være fundet inde i Hauger, medens 2 har staaet paa Toppen af saadanne. Gravfundene yder ogsaa her kun sparsomme Oplysninger til Bestemmelse af deres Alder, men hvor saadanne foreligger, henviser de til ældre Jernalder og som det synes til tidligere Afsnit af denne Periode. Om Bjurstastenen i Vestmanland oplyses saaledes, at den er fundet i i en Haug sammen med Aske, Ben og Stykker af Lerkar. Ligeledes er Kärrbystenen, Upland, fundet sammen med et Lerkar, brændte Ben og Perler. Om Åsbystenen, Nerike, heder det, at der, hvor den laa, fandtes Biter af Menneskeben og gammelt Jern, hvoriblandt Levninger af en Saks. Der oplyses ikke, hvorvidt der har været en Haug, men jeg har dog regnet den med blandt de haugfundne, da Graven vel oprindelig har været dækket af en saadan.

¹⁾ Ann. f. nord. Oldk. 1836—37, Tab. III, Fig. 1 og 12. Sv. fornm. tidskr. I. c.

²⁾ Jeg kjender det svenske Materiale kun fra denne Afhandling og O. Almgrens Bemærkninger i „Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden“ S. 49.

Af ovenstaaende her samlede Fundoplysninger fremgaar saaledes som Resultat, at de Stene, hvis Alder kan dateres ved Hjælp af de sammen med disse fundne Oldsager, alle maa henføres til ældre Jernalder. For Stenene fra Noreim og Gjesfjordens Vedkommende lader Tiden sig med Sandsynlighed fastsætte til det 4. Aarhundrede e. Chr. F., idet den første synes at være noget ældre end den sidste. Er denne Tidsbestemmelse rigtig, har vi altsaa et fast Udgangspunkt, og de øvrige Stene maa derfor antages at gruppere sig paa begge Sider af Aaret 400. Nogle, efter min Mening de fleste, er vistnok ældre, andre igjen kan være yngre. Det vil være fremtidige Fund forbeholdt her at trække de nærmere Tidsgrændser. Der er dog flere Grunde, der taler for, at de ialfald ikke gaar ned i Vikingetiden. De forekommer saaledes ikke paa Island¹⁾, der dog hovedsagelig befolkedes netop fra de Egne, hvor disse Stene hidtil er fremdragne. Dette tyder paa, at de havde mistet sin Betydning før Landnamstidens Begyndelse. Endvidere skulde man, hvis de ogsaa tilhørte Vikingetiden, hvor Vekselvirkningen mellem de forskjellige Landsdele var livligere end i de ældre Perioder, maaske have ventet at finde dem ogsaa paa Østlandet og i Kystamternes indre Bygder. Naar dette hidtil ikke har været Tilfældet, saa har vi vistnok heri at se et Moment, der taler for deres Ælde, skjønt maaske ogsaa andre Aarsager, som nedenfor nærmere skal berøres, her har gjort sig gjældende. Endelig er det ganske betegnende, at der er intet i den gamle nordiske Litteratur, der kan tolkes som sigtende til Mindesmerker af denne Art.²⁾ Har disse Stene, som almindelig antaget, været religiøse Symboler, kan

1) Efter velvillig Meddelelse af Hr. Jón Jakobsson, Bestyrer af Reykjavíks Oldsagsamling. Den mulige Indvending, at de hvide Stenarter, hvoraf alle disse Stene er forarbejdet, ikke forekommer paa Island, hvormed jeg forevrigt ingen Kundskab har, kan ikke tillægges nogen Vægt. Thi flere af Stenene er saa smaa, at de uden Vanskelighed kunde være ført med af Landnamsmændene, saafremt de havde haft nogen Betydning for disse.

2) I Gudrúnarkviða III tales der vistnok om en „hellig hvid Sten“. Sammenhængen viser dog, at der hermed sigtes til en Gudsdom bestaaende i at optage en hvid (skinnende) Sten fra kogende Vand. Sml. Henry Petersen, Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold S. 91. Alex. Bugge, Vesterlandenes indflydelse paa nordboerne i vikingetiden S. 160.

de skriftlige Kilders Taushed vanskelig forklares paa anden Maade end, at de tilhører et i Forhold til disse helt forbigangent Tidsrum.

Er Materialet til Bestemmelse af disse Stenes Alder sparsomt, og bliver Resultatet som Følge heraf mindre tilfredsstillende, saa frembyder en Undersøgelse af deres Formaal endnu større Vanskeligheder, da der mangler faste Holdepunkter, og enhver Fortolkning er nødt til at bygge paa Antagelser, der ikke kan og vel neppe nogensinde vil kunne bevises, om de end kan støttes med ganske sterke Sandsynlighedsgrunde. Da imidlertid Antallet af kjendte Exemplarer i de senere Aar i ikke ringe Grad er steget, har jeg troet at turde forsøge, om ikke en Betragtning af det foreliggende, fyldigere Materiale i Forbindelse med en kritisk Anvendelse af de forhaandenværende Hjælpemidler maaske vil kunne føre til en delvis rigtigere og mere begrændset Forklaring end den, der fremsættes af de Forfattere, der tidligere har behandlet dette Emne.

Allerede for et Par Menneskealderne siden har W. F. K. Christie i en Afhandling „Om tre merkelige Steen-Figurer, som tilhører det Bergenske Museum“ i Urda II, S. 352 ff. gjort disse Stene til Gjenstand for nærmere Undersøgelse. Foranledningen hertil var Gleinstenen, der i 1831 indkom til Museet. Forøvrig kjender Christie foruden denne kun Bolstad- og Hauglandsstenene, *Jørumstenen samt et Par svenske. Resultatet af sine Overveielser sammenfatter han derhen, at de kan være brugt enten som „1) Kornknusere, til at knuse eller male Korn i Jættegryder, eller 2) Mindestene, reiste paa Gravhøie, til Erindring om Afdøde, eller 3) Billeder, forestillende Guddomme eller Skytsaander.“ Af disse 3 Forklaringsalternativer forekommer ham det sidste at have de vægtigste Grunde for sig. I „Traces de Buddhisme en Norvège avant l'introduction du Christianisme, Paris 1857“, S. 37 ff. og senere i et Foredrag i Videnskabselskabet i Christiania om „Spor af Çivaisme i Europa“ 1866, trykt i dets Forhandlinger for dette Aar S. 182 ff., hævder Professor C. A. Holmboe, at de er phalliske og som saadanne har været Gjenstand for religiøs Tilbedelse og sætter dem i Forbindelse med de indiske Lingaer (linga = membrum genitale viri), Guden Çivas Emblemer. I Sv. forn. tidskr. II (1873—74), S. 165 ff. har O. Hermelin behandlet de indtil da kjendte svenske Stene

og antager, idet han særlig hefter sig ved de skaalformede Fordybninger og eiendommelige Furer, der findes paa flere af dem, at de har været Offerstene, „antingen för att dermed hedra någon naturgudomlighet eller den döde.“ Ogsaa O. Almgren i „Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden“, Stockh. 1904, S. 49, anser det muligt, at de svenske „stenkloten“ har havt en eller anden religiøs Betydning. Dette er ligeledes min Opfatning, og jeg skal derfor her gjentage og supplere de Grunde, der kan anføres til Støtte herfor.

Det maa for det første bemerkes, at disse Stenes eiendommelige Form (Fig. 1—4) og ensartede Materiale, saavidt jeg kan indse, med Nødvendighed maa være Udtryk for en særegen Idé og derfor ogsaa kræver en særlig Forklaring. Det lader sig saaledes ikke gjøre at opfatte dem som almindelige Mindestene sideordnet med Bautastene eller saadanne større Stene, tildels med Runeindskrifter, der ofte træffes inde i ældre Jernalders Hauger, og som synes at staa i en eller anden Forbindelse med den i Haugen værende Grav¹⁾; enkelte af Stenene er jo ogsaa saa smaa, at de af den Grund umulig kan have havt nogen monumental Betydning. I hvilken Retning Betydningen imidlertid maa søges, fremgaar af den karakteristiske Omstændighed, som først er paapeget af Hermelin og senere fremhævet af Almgren, at der paa nogle af dem kan iagttages skaalformede Fordybninger. Dette er saaledes Tilfældet med Noreimstenen II, der paa den ene Side har nogle uregelmæssig stillede saadanne. En mindre Fordybning sees paa Toppen af Gleinstenen, og Stenene fra Fosnes og Loen har begge en Fordybning paa Undersiden. Af de svenske har Inglingestenen, Småland, og Stenen fra Yttersela, Södermanland, en lignende paa Oversiden og Strengnässtenen flere Gruber samt 2 concentriske Cirkler paa Undersiden. Et religiøst Motiv ligger vistnok ogsaa til Grund for de fordybede Furer, der krydser hverandre i Toppen paa Stenene fra Varø og Gjesfjorden samt en Række svenske. Derimod synes de concentriske Halvcirkler, der krandses Varøstenen ved Overgangen mellem Hoved og Fod, nærmest at være af ornamental

1) Sml. O. Rygh i Aarsb. 1875, 202; I. Undset i Aarb. f. nord. Oldk. 1880, 158.

Natur; lignende sees ogsaa paa flere svenske Stene. Der kan, selv om det intet beviser, i denne Forbindelse ogsaa peges paa, at flere af Stenene er fundne ved Kirker. Varøstenen skriver sig saaledes fra en gammel Kirketomt¹⁾; af de svenske har Ytterselastenen ligget under Predikestolen i en Kirke, hvortil den dog efter et Sagn skal være bragt fra Toppen af en Haug, de 2 Jäderstene er fundet ved Jäders Kirke, og Wagnhäradsstenen laa 1873 paa Kirkegaarden ved Wagnhärad Kirke. Som bekjendt søgte de ældste Kristendomsforkyndere at jevne Veien for den nye Tro ved, saavidt muligt, at knytte denne til de gamle Forestillinger og hellige Steder, idet saaledes blandt andet de nye Kirker i stor Udstrækning reistes paa de samme Pladse, hvor de gamle Hov tidligere havde staaet²⁾; i enkelte Tilfælde er vel Hovet selv bleven rensat og indviet til Kirke. Naar man saa hyppig træffer store Gravsamlinger i Nærheden af Kirkerne, saa er Grunden hertil visselig den, at Stedet allerede før Kristendommen har været helligt, idet her tidligere har staaet et Hov, der senere er remplaceret med en Kirke. Ogsaa Stedsnavnet Hofsnæs paa Ellingsøen i Borgund, der maa være Benævnelsen paa Neset vest for Gaarden Hov, og hvor Sten No. 12 er fundet, leder Tanken i samme Retning. Flere af de her omhandlede Stene skriver sig altsaa netop fra saadanne hellige Lokalteter, men det vilde dog være forhastet heraf at slutte, at de har været knyttet til et Hov; de kan jo stamme fra en i Nærheden liggende Haug og senere være flyttet over til Kirken.

For disse Stenes sacrale Betydning taler dog særlig deres i høi Grad karakteristiske Form, og da deres Formaal som foran nævnt ikke kan antages at være af monumental Art, frembyder der sig kun 2 Forklaringsalternativer, enten med Christie at opfatte dem som Idoler eller med Holmboe som religiøse Symboler.

Skjønt Gleinstenen (Fig. 4) ved lidt Fantasi ikke ganske kan

1) At denne særdeles smukt formede og ornamenterede Sten oprindeligt har staaet inde i en Haug, har jeg vanskeligt for at tro.

2) Sml. bl. a. M. Arnesen, Minder om hedensk Gudsdyrkelse i vore Stedsnavne, Program Fredrikshalds l. Skole 1866, S. 30. Henry Petersen, Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold, S. 9 og 22. Y. Nielsen, De gamle Helligdomme paa Selja, i Historiske Afhandlinger tilegn. Prof. J. E. Sars. L. Dietrichson, Vore Fædres Verk S. 50 ff.

frakjendes en vis Lighed med en menneskelig Skikkelse, hvorfor den i ældre Tid af Almuen ogsaa betragtedes som et Gudebillede, saa findes, efter de foreliggende Beskrivelser at dømme, hverken paa denne eller de øvrige Stene Detailler, der antyder en menneskelig Figur. Som Idoler vilde de derfor være af en saa raa og primitiv Natur, at de vilde staa i et paafaldende Misforhold til det forholdsvis høie af romersk Indflydelse paavirkede Kulturstandpunkt, hvortil Nordboerne allerede dengang var naaet. Hertil kommer, at de svenske Stene, der som nedenfor nærmere berørt utvilsomt er organisk og typologisk beslægtede med de norske, fremviser Former, der neppe lader sig forene med en saadan Antagelse.

Medens Christies Opfatning saaledes synes mindre rimelig, staar der efter min Mening kun tilbage at antage, at de har været en Art Symboler, og jeg kan ikke indse andet end, at Professor Holmboe har seet ret, naar han betegner dem som phalliske. Et Blik paa de ovenfor afbildede 4 typiske Exemplarer vil vise, at denne Forklaring ligger meget nær, og der kan ogsaa fremføres Grunde, der støtter en saadan Fortolkning. Der haves nemlig direkte Vidnesbyrd om, at en phallisk Kultus ikke har været ukjendt i Norden. Allerede paa Bronzealderens Helleristninger forekommer ofte sterkt phalliske Figurer, og flere Forskere har i dem villet se en Fremstilling af priapiske Guddomme. Dette maa dog betegnes som noget usikkert og ligger for langt tilbage i Tiden til at kunne være af nogen Betydning for denne Undersøgelse. Et nærmere og mere haandgribeligt Bevis foreligger imidlertid i et Fund fra Broddenbjærg Mose, Viborg Amt, Jylland. Paa Mosens 4 Fod dybt liggende Bund stødte man i 1880 paa en Stenrøs, og imellem Stenene stod et Lerkar. Ved Siden af Stenrøsen stod en 88 cm. høi Menneskefigur af Egetræ med en 28 cm. lang phallus med tydelig udskilt glans. Den Omhu, som er anvendt paa Udførelsen af denne Figur, der er afbildet og beskrevet af Arthur Feddersen i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1881, S. 369 ff., viser, at dens Udstyrelse neppe kan tilskrives Kaadhed, men at vi her har for os en virkelig Priap. I denne Retning peger ogsaa, at der kunde iagttages et Belæg af en fedtet, harpixagtig Masse paa Partiet ovenfor phallus og tildels paa denne selv. Ogsaa

Sophus Müller i „Vor Oldtid“ S 591 holder denne sterkt phalliske Figur for et utvilsomt Gudebillede og antager, at det skriver sig fra en tidlig Del af Jernalderen. Et phallisk Træbillede af samme Art er ligeledes fundet i Horns-Herred paa Sjælland, og lignende Træfigurer kjendes fra den nordlige Del af Mark Brandenburg og fra Holderness i Skotland.¹⁾ I flere alterlignende Stenhobe er der ogsaa fundet Rester af 2 ved Siden af hinanden staaende nedentil tilspidsede Træpæle, der med stor Sandsynlighed antages at have tilhørt Figurer af ovenfor omtalte Slags.²⁾ Bekjendt er endvidere den legendariske, men kulturhistorisk interessante Beretning i den udførlige Redaction af Olaf den Helliges Saga i Flatøbogen II, 331—32 om Dyrkelsen af en Hestepallus hos en Familie i det nordlige Norge. Endelig har vi det berømte Sted hos Adam af Bremen (iV, 27), hvor han fortæller, at det Billede af Frøi, der fandtes i Templet i Upsala, har været sterkt phallisk. (*Tertius est Fricco, pacem voluptatemque largiens mortalibus, cujus etiam simulacrum fingunt cum ingenti priapo.*)

Er imidlertid disse Stene phalliske, og denne Antagelse har vistnok adskillig Sandsynlighed for sig, saa tør vi, støttet paa talrige mythologiske Analogier, i dem se Symboler paa en Guddom, der var Repræsentant for Naturens Frugtbarhed.³⁾ Spørgsmaalet bliver derfor: Kjender vi en Frugtbarhedsgud, der dyrkedes i Norge i en saa fjern Tid, hvorom der her er Tale, og hvis Kultus særlig har været stedfæstet til den sydvestlige Del af Landets Vestkyst?

I den senere norsk-islandske Mythologi er som bekjendt Naturens skabende, livfrembringende Kraft personificeret i Frøi, hvis Billede i Upsala vi derfor i Overensstemmelse hermed finder udstyret med en mægtig phallus, ligesom vi ogsaa maa antage, at de øvrige Frøisbilleder, hvorom Sagaerne beretter uden at give nogen nærmere Beskrivelse, har været kjendetegnet paa samme

1) Arthur Feddersen l. c. S. 381 og 383 ff.

2) Se S. Müller, Vor Oldtid, S. 590, samt Carl Wiblings Beskrivelse af de merkelige Fund i Drottninghögen ved Helsingborg, Ymir 1904, S. 259 ff.

3) Sml. Henry Petersen, Minder om Nordboernes Gudedyrkelse og Gude-tro i Hedenold S. 89.

Maade. Det kunde nu ligge nær at sætte disse Stene i Forbindelse med denne Guddoms Dyrkelse. Dette lader sig dog ikke uden videre gjøre, da vi ikke ved, hvorvidt Frøi har været dyrket i Norge saa langt tilbage som til den Tid, hvortil vi har fundet at maatte henføre de her omhandlede Oldtidslevninger. Beretningen i Flatøbogen I, 403, hvor Olaf Trygvessøn fortæller Trønderne, at det Frøisbillede af Træ, som de blotede til, var kommen fra Sverige, antyder saaledes, at der endnu i Slutningen af det 10. Aarhundrede existerede en Tradition om Frøi-Kultens Indførelse i Trøndelagen, og dette synes igjen at vise, at denne ikke kan have været saa særdeles gammel. Professor Schück udtaler endog, at denne Kultus i Norge maaske ikke har været ældre end ca. 200 Aar (Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria II, 249.) Denne Tidsangivelse tør dog være noget lavt sat, da der kan paavises 2, maaske 3 Stedsnavne paa —vin, hvor Gudenavnet Frøi indgaar som første Led. Saaledes har vi Frøisen i Østre Gausdal (N. G. $\frac{IV}{I}$, 192), Frøise? i Lom (N. G. $\frac{IV}{I}$, 51) og Frøise i Sunnelven, Romsdals Amt (O. Rygh, Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stedsnavne S. 21; cfr. N. G. $\frac{IV}{I}$, 192).¹⁾ Paa den anden Side bør det fremhæves, at Frøi aldrig forekommer sammensat med heimr, medens til Sammenligning Gudenavnet Njord træffes mindst 6 Gange i Forbindelse med dette Sammensætningsled. Denne Omstændighed forekommer mig bestemt at pege paa en Tidsforskjel og maa forklares derhen, at Frøis Dyrkelse i sin Helhed falder i en noget senere Tid.

En Kombination af disse Stene med Frøi-Kulten frembyder saaledes Vanskeligheder af chronologisk Art, idet paa den ene Side Frøis Dyrkelse neppe kan forudsættes at gaa tilstrækkelig langt tilbage i Tiden, og paa den anden Side maa det erindres, at Frøi

1) De med Frøi sammensatte Stedsnavne maa forevrig benyttes med stor Forsigtighed, da det ofte ikke lader sig afgjøre, hvorvidt vi i første Led virkelig har Gudenavnet Frøi og ikke et med dette i senere Former af Stedsnavne ofte sammenfaldende Ord som frjá, frjár o. lign. eller et med Frøi sammensat Personnavn. Sml. N. G. I, 37; XV, 64, 331. De her anførte Navne antages dog, maaske med Undtagelse af Frøise i Lom, af O. Rygh sikkert at have Gudenavnet som første Led.

ved Siden af Thor og Odin er en af Vikingetidens Hovedguder, hvorfor man skulde have ventet i saa Tilfælde at træffe Stenene ogsaa i yngre Jernalder. Det bliver saaledes nødvendigt at søge længere tilbage, og vi er her saa heldig at kunne bevæge os paa Omraader, som særlig har været Gjenstand for den nyere mythologiske Forsknings Undersøgelse, hvis Resultater vistnok i Hovedsagen maa antages at være bindende.¹⁾

Disse kan i Korthed sammenfattes saaledes: Gudenavnet Njqrðr er sproglig identisk med den gammelgermanske Nerthus, og disse to Navne repræsenterer oprindelig én og samme Guddom. Ligesom Nerthus utvilsomt er en Repræsentant for Naturens Frugtbarhed, maa det samme oprindelig have været Tilfældet med Njqrðr. Men Nerthus er en kvindelig Guddom, medens Njqrðr i den senere Mythologi er mandlig. Overgangen Nerthus f. > Njqrðr m. har Professor Kock paavist er foranlediget ved Navnets sproglige Form.²⁾ Der var derfor en Tid, da Nerthus (Njqrðr) opfattedes dels kvindelig, dels mandlig. Til Adskillelse tillagdes der saa den kvindelige Guddom Tilnavnet freyja („Fruen“) og den mandlige Tilnavnet frey („Herren“). Senere løsreves disse Tilnavne og blev selvstændige Guddomme. Til den sidste overførtes Nerthus's Funktion som Repræsentant for Naturens Frugtbarhed. Dyrkelsen af Njqrðr fortsattes, med nu kun som mandlig og ikke længere som Frugtbarhedsgud, men med den Begrændsning, som vi kjender fra den senere Mythologi. I Vikingetiden er hans Dyrkelse aabenbart i sterk Tilbagegang.³⁾

Det er saaledes af Interesse for denne Undersøgelse at fremhæve, at Njord (Nerthus frey) kan betragtes som oprindelig Frugtbarhedsgud ældre end Frøi.

Njord-Dyrkelsens Indførelse og Udbredelse her i Norge har

- 1) A. Kock i [Sv.] Hist. tidskr. 1895 S. 166 ff. og Zeitschr. f. deutsche Philologie XXVIII S. 289 ff. (Die Göttin Nerthus og der Gott Njqrðr). H. Schüek, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria I, 62—63, II, 249. Magnus Olsen, Det gamle norske ønavn Njardarlög, Chra. 1905.
- 2) Denne Overgang maa forudsættes at have fundet Sted meget tidlig, da de feminine u-Stammer allerede i gotisk er næsten ganske uddøet.
- 3) Henry Petersen, Om Nordboernes Gudedyrkelse etc. S. 37, 92 ff. Magnus Olsen l. c. S. 16.

Magnus Olsen belyst i den ovenfor citerede Afhandling om det gamle norske Ønavn Njarðarlög. Han har her søgt at gjøre det sandsynligt, at Haruderne maaske neppe senere end ved Tiden omkring Christi Fødsel, i ethvert Fald før 500 e. Chr., har ført den gammelgermanske Njord (Nerthus)-Dyrkelse (Tacitus, Germania 40) fra Jylland over til det efter dem benævnte Hordaland, hvor det gamle Njarðarlög, nu Tysnesøen, blev et Midtpunkt for denne Kultus. Fra Njarðarlög maa Dyrkelsen af Njord antages at have udbredt sig videre langs Norges Kyst, hvor vi træffer talrige med Njorðr sammensatte Stedsnavne, hvoraf flere synes at være af høi Ælde. Saaledes finder vi paa Søndmør, i de yderste Bygder af Trøndelagen og i Haalogaland 4 Øer af Navnet Njarðøy.

Er denne Antagelse rigtig, skulde Njords Dyrkelse i Norge gaa saa langt tilbage i Tiden, at der chronologisk intet skulde være til Hinder for at sætte Stenene i Forbindelse med denne Guddom.¹⁾

En saadan Kombination kunde dog synes betænkelig og svagt begrundet, hvis der ikke samtidig ogsaa lader sig paavise en ganske merkelig Overensstemmelse mellem disse Stenes lokale Fordeeling og Njord-Kultens Udbredelse.

Naar de 3 sydvestlige Kystamter, Stavanger Amt og de 2 bergenhussiske (se Fundoversigten S. 10) opviser det overveiende Antal Exemplarer af disse Stene, saa kan der saaledes neppe være Tvil om, at vi her maa søge deres Udspring — nærmere Grændser tør man vistnok for Tiden ikke trække — det vil med andre Ord sige, at de religiøse Ideer, som Stenene maa antages at være Udtryk for, kan føres tilbage til det sydvestlige Norge, hvorfra de har udbredt sig videre langs Norges Vestkyst. Dette staar i Samklang med, hvad Magnus Olsen har hævdet med Hensyn til Njord-Dyrkelsen, hvis Oprindelse tør søges i Hordaland, og hvorfra den har udbredt sig videre langs Kysten helt til Haalogaland, hvor Nærøen i Vesteraalen er det nordligste Minde om denne Kultus,

¹⁾ Som yderligere Bevis paa denne Guds Ælde kan gjentages, at der findes mindst 6 Stedsnavne paa —heimr, hvor Gudnavnet Njorðr indgaar som første Led, hvoraf 4 paa Vestlandet, 2 paa Østlandet. Nerdrum (Njarðarin Fet er sammensat med —vin.

medens det noget søndenfor liggende Glein i Nordre Helgeland er det nordligste kjendte Findested for Stenene.¹⁾

Naar disse Stene hidtil ikke er fundne paa Østlandet, turde dette tildels være begrundet i, at det Materiale, hvoraf de i Almindelighed bestaar, nemlig det hvide Marmor, her kun forekommer meget sparsomt, medens det forefindes i rigelig Mængde ved Vestkysten.²⁾ Enkelte af Stenene er dog ogsaa af Kvarts eller Kvartsit, men det er mig ikke bekjendt, hvorvidt det samme er Tilfældet ogsaa med disse Stenarter. Det maa endvidere af flere Grunde antages, at Njords Dyrkelse ogsaa i ældre Tid har spillet en mindre fremtrædende Rolle paa Østlandet, hvorfor vi heri turde se en yderligere Aarsag til, at de endnu ikke kjendes fra disse Egne.

I Sverige kjendes de saakaldte „stenkloten“ ifølge Almgren, Sveriges fasta fornlemningar från hednatiden S. 49 særlig fra Södermanland, dernæst ogsaa fra Nerike og Upland. Men dette er alle

1) At Njords Dyrkelse har sine dybeste Rødder ved Norges Sydvestkyst, bestyrkes ved de her forekommende talrige Stedsnavne sammensatte med dette Gudenavn. En Oversigt over disse Navne tør maaske i denne Forbindelse være af Interesse. Til Grund for denne har jeg lagt det af O. Rygh oftere citerede Skrift „Minder om Guderne og deres Dyrkelse i norske Stedsnavne“ sammenholdt med de udkomne Bind af „Norske Gaardnavne“. I et nylig udgivet Arbejde „Om Gaardnavne i Nordland“, Det Kgl. N. Vidsk. Selsk. Skr. 1905, No. 4, opfører desuden K. Rygh S. 29 Nørland i Masfjorden og Nerland i Vistdalen (Romsdalen) som sikkert sammensat med dette Gudenavn:

Smaalenes	Amt 1	Lister og Mandals Amt 0
Akershus	— 1	Stavanger — 4
Hedemarkens	— 1	S. Bergenhus — 4
Kristians	— 0	N. Bergenhus — . . . . 1?
Buskeruds	— 1	Romsdals — 4
Jarlsberg og Larviks	— 1	S. Trondhjems — 3
Bratsberg	— 0	N. Trondhjems — 1
Nedenes	— 0	Nordlands — 1

Det bør dog bemærkes, at de med Gudenavne sammensatte Stedsnavne, hvoraf maaske kun et Faatal er bevaret til vor Tid, ikke vil kunne begrunde nogen paalidelig Forestilling om den gamle Gudetros lokale Udbredelse og derfor maa benyttes med Forsigtighed (O. Rygh, Minder etc. S. 24.) Det maa saaledes bero paa en Tilfældighed, naar disse Navne ikke sikkert kan paavises i N. Bergenhus Amt, medens Naboamterne mod nord og syd opviser 4 hver.

2) J. H. L. Vogt, Norsk marmor: Norges geol. undersøgelse. No. 22. Kra. 1897.

Landskaber i det gamle Svearike, hvor Njord-Frøi dyrkedes som Hovedgud med Upsala som Midtpunkt. Jeg tror i denne Omstændighed at kunne finde en Støtte for den her fremsatte Fortolkning af disse Mindesmerker.

Paa den anden Side fremviser de svenske Stene som foran S. 3 nævnt varierende Former. Enkelte er phalliske, dog er det søileformede Skaftstykke gjennemgaaende kortere end paa de norske, andre igjen er halvkugle- og kugleformede, tildels med sterkt fladtrykte Poler. De synes dog alle at kunne føres tilbage til en phallisk Grundform. Det søileformede Skaftstykke er efterhaanden formindsket, indtil kun det halvkugleformede Hoved er bleven tilbage; heraf tør igjen de øvrige Former antages at have udviklet sig.¹⁾ Som en dybere Forklaring til denne Udvikling har jeg tænkt mig det muligt, at Brugen af disse Stene har holdt sig længere i Sverige end i Norge. Den phalliske Form er efterhaanden bleven af underordnet Betydning, medens de fordybede Furer og skaalformede Gruber, hvormed de svenske Stene er langt rigere udstyret end de norske, er traadt i Forgrunden. At disse Fordybninger har en religiøs Betydning, tør vistnok være utvilsomt, og det er meget, der taler for at opfatte dem som Symboler for Forplantning og Frugtbarhed.²⁾ Det er saaledes muligt, at de svenske Stene kan sættes i Relation ogsaa til en senere Frøi-Kultus.

Udenfor Norge og Sverige er mig bekendt Stene af denne Art ikke fundne. 2 nylig i Irland opdagede Billedstene med Ornamenter i keltisk Stil (La Tène I—II)³⁾ viser en ganske paafaldende Overensstemmelse i den ydre Form, men disse er af Granit og ikke af den lyse Stenart, der er et væsentligt Træk hos de nordiske.

¹⁾ Det er neppe nogen Tilfældighed, at der kun fra de Hauger, hvor Bjursta- og Kärrbystenen, der begge har Phallusform, og som jeg derfor holder for de typologisk ældste, er fundne, kjendes Gravfund, der efter de Beretninger, der har staaet til min Raadighed, maa henføres til ældre Jernalder, og vistnok til en tidlig Periode af samme (se foran S. 12.)

²⁾ S. Müller, Ordning af Danmarks Oldsager I, 24 og „Vor Oldtid“ S. 153. Sml. Aarsb. 1905, s.

³⁾ George Coffey, Some Monuments of the La Tène Period recently discovered in Ireland (Proceedings of The Roy. Irish Academy, Vol. XXIV, Sect. C, Part 5, S. 257 ff. Dublin 1904.)

En merkeligere Overensstemmelse frembyder vistnok de indiske Lingaer¹⁾, der er phalliske Symboler og ligeledes af Marmor, men nogen Sammenhæng med de nordiske maa dog af flere Grunde ansees udelukket. De Mellemed, som Prof. Holmboe mener at kunne paavise, er af meget tvilsom Natur. Er den ovenfor fremsatte Forklaring af disse Stene rigtig, skulde vi her have et af de mange Exempler paa, at de samme Ideer kan uafhængig af hverandre og paa vidt forskellige Steder give sig Udtryk i beslægtede Former.

Paa den anden Side er det ikke rimeligt at antage, at der intet Slægtskab skulde være mellem de norske og svenske Stene; dertil er Ligheden for iøinefaldende. Der maa her utvilsomt være en Forbindelse, men af det foreliggende Materiale lader en saadan, saavidt jeg kan se, sig neppe paavise. At de svenske skulde have udviklet sig direkte af de norske, hvis Udspring jeg har troet at turde søge i det sydvestlige Norge, eller omvendt, er dog lidet sandsynligt og savner Støtte. Snarere kunde man gjætte paa en fælles Oprindelse²⁾, og det er at haabe, at fremtidige Fund her vil kunne skaffe Klarhed tilveie.

Jeg har, som det sees, i det Foregaaende bygget paa den Antagelse, at disse Stene er phalliske, og søgt at fremdrage de Momenter, der kunde tale for at sætte dem i Forbindelse med en særlig i det sydvestlige Norge stedfæstet Njord-Kultus paa en Tid, da Njord endnu var væsentlig identisk med den gammelgermanske Frugtbarhedsguddom Nerthus, og hans Magtomraade ifølge Forholdenes Natur endnu ikke havde faaet den Begrænsning, der møder

1) En udmerket fotografisk Gjengivelse af en Linga sees i Annales du Musée Guimet T. XXVII, Pl. XLI. Paris 1895.

2) Skulde der kunne tillægges de af mig fremførte Grunde for at sætte Stenene i Forbindelse med en gammel Njord-Frøi-Kultus nogen Vægt, ligger det nær at søge den fælles Oprindelse i Danmark. Fra dette Land antages nemlig Frøi-Kulten at være indført til Upsala, ligesom det samme ifølge Magnus Olsen (l. c. S. 18) turde være Tilfældet med Njord-Kulten i Norge. Af Mangel paa tilstrækkeligt Materiale af Sten maatte disse Figurer i Danmark forudsættes at have været fremstillede i Træ. Til Støtte herfor kan anføres, at der ved Tiden omkring 300 e. Chr. spores en sterk kulturel Forbindelse mellem Jylland og det vestlige Norge. Sml. [Sv.] Antikv. tidsskr. D. 18, S. 106 og 110.

os i Vikingetiden. En saadan Fortolkning maa nødvendigvis blive meget hypothetisk¹⁾ og kan kun betragtes som et Forsøg udkastet til nærmere Granskning af de paa dette Omraade mere Sagkyndige. At disse merkelige Oldtidslevninger er noget i sit Slags enestaaende og derfor fortjener den største Opmerksomhed, derom tør imidlertid neppe være nogen Tvil, og jeg har derfor troet, det kunde være af Interesse at samle det spredte Materiale, om end de forklarende Bemærkninger, jeg har knyttet dertil, i enkelte Punkter kan vise sig ikke at holde Stik.

- 1) Man kunde maaske ogsaa tænke paa en anden af de gammelgermanske Guder, Ty, hvis Navn vi finder i Stedsnavnet Tysnesøen samt paa Indskrifter med den længere Rækkes Runer (S. Bugge i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1905, 164), og som i de første Aarhundreder e. Chr. endnu turde være dyrket fortrinsvis som Himmelgud (M. Olsen l. c. S. 26.) Et Berøringspunkt kunde man da mulig se i Stenenes lyse Farve, men forøvrig kan jeg dog ikke finde nogen Støtte for en saadan Kombination.

I en Afhandling „Fricco, Frigg und Priapus“, Chra. Vidsk. Selsk. Forh. 1904, No. 3, supponerer S. Bugge et Gudenavn *Friggi, der oprindelig maa være identisk med Frøi. Hvilken Indflydelse denne Antagelse kan have paa den her refererede Opfatning af Forholdet Njord-Frøi, derom tør jeg som Usagkyndig ikke have nogen begrundet Formening.

